

Jászai Mari.

Az asszony, ki most már megadva magát az enyészetnek, némán, fehéren, mozdulatlanul fekszik halálos ágyán, a legerősebb, legtüzesebb, legharcosabb, legbefejezettebb emberi egyéniségek közül való volt. Nemcsak a saját kora és az utána támadt két-három nemzedék ismerte el annak, hanem ha végigtekintünk ezeréves történelmünkön, ott is fejjel magaslik ki a tömeg közül. „Történelmi személy, monumentális alak”. Jászai Marinak teljesen egyedülálló és mindenki mástól különböző választott egyéniségét ezzel a formulával határozhatjuk meg legáltalában.

Jászai Mari meghalt... Goethe-nek egy mondása jár eszembe: „Még nem egyeztem bele abba, hogy meghaljak.” Furcsa, különös, szinte képtelenség gyanánt ható mondat, holott nincs mélyebb, nagyobb és igazabb gondolat, még Goethe írásai között sincs. Az ember addig él, míg van ereje küzdeni az életért, míg meg nem adta magát a halálnak, míg bele nem egyezett a pusztulásába. Hogy ebbe Jászai Mari bele tudott egyezni!... Jászai Mari, kinek egyénisége és talentuma, — a kettő ő nála semmiképpen sem választható el, — a megtestesült vitalitás, a művészetlet megtelt élet.

Ennek az életnek — sem a színpadnak, sem az egyéninek — portréját nem lehet egy tárcza keretében megrajzolni, csak jelezni lehet a hatalmas lendületű vonalat, mely mutatja a küzdelmes, a legmélyebb sötétségből való elindulást, az emberfölötti küzdelmekkel telt utat s a diadalmas beérkezetséget, a legmagasabb csúcokra, hová csak az emberiség kiválasztottjai tudnak feljutni. Ragyogó, senkiéhez sem ha-

sonlitható pályája teljes tükörképe egyéniségének, mely szintén magányos s teljesen egyedülálló, mással össze nem mérhető. Ez az a talentum, mely titokzatos őserőként, mint hatalmas lángoszlop tör fel a faj televény humuszából. S a körülte állók riadtan, megtorpanva, valami rémült gyönyörködéssel, áhítatos tisztelettel nézik, hogy mi szakadhatott ki belőlük, az emberi közösségből s milyen magasságokba tudnak a lángelme útján ők, a közönséges halandók is, emelkedni.

Mert a lángelme mindig és minden vonalon nem egyéb, mint a faj élő, eleven, lobogó lelke. Sejtelmünk sincs arról, hogy mire vagyunk képesek, milyen utat járhatunk be, milyen mélységekbe ereszkedhetünk le és milyen beláthatatlan hegymokra szállhatunk föl, míg a faj kiválasztott nagy emberei ezt meg nem mutatják nekünk. Hogy milyen szédítő eshetőségek és lehetőségek vannak bennünk halandókban, az az ő életük tükrében jelenik meg előttünk.

Az asszony, kitől most bucsut veszünk, a magyar faj ős erejének, tüneményes, benső, titkos megújodási képességének halhatatlan produkuma. Olyan, mint egy titkos, elementáris föllángolása a faj lelkének, mely legdrágább kincsünket, Petőfi Sándort adta nekünk. Azt a Petőfit, kit a hasonló titkos utakon nekünk ajándékozott Jászai Mari minden más poétánál jobban szeretett s magához közelebb érzett.

Mint színész, a legnagyobbak elején áll s egyénisége talán még talentumánál is gigantikusabb. Életének története olyan, mint egy mese. De nem mint egy szép, derült, kedves, megnyugtató befejezésű mese, hanem mint ama komor, súlyos példázatok,

melyek a végzeteljes, sötét kezdetet, a rémes szakadékokkal teli küzdelmes utat, az emberfeletti küzdelmek gigantikus gyötrelmeit parabolákban mutatják be nekünk.

Az asszony, kit most egy nemzet gyásza kísér utolsó útjára, a kiválasztottak legelső sorában állt. Élete, mely a nagy mélységből, sötétségből, ismeretlenségből a legmagasabb csúcra, a nemzet halhatatlanságának Pantheonjába vezetett, emberfetti megpróbáltatásokat mért reá. A szörnyű viharok, ézengések, villámcsapás, mennydörgés között sok minden elpusztult, tönkrement. Egy ilyen beláthatatlan ivű, grandiozus lendületű élet nem maradhat hasonlós a bibliai szép, hives patakhhoz, de bármilyen történet össze, dől romba, pusztult a megsemmisülésbe, saját magába és kivételes erejébe, hivatásába, küldetésébe vetett hite sohasem rendült meg, egy pillanatig sem. S mert nem kételkedett soha magában, lelke, a nagy viharok és földrengések ellenére is békés és harmónikus maradt.

Színészi talentuma az volt, ami emberi egyénisége. Bár a legnagyobb alakító képességek egyike, voltaképpen mindig csak önmagát játszotta, önmagát adta a színpadon: az emberi, a művészi őserőt. A legnagyobb igazságtalanság őt egyik vagy másik művészi irányzatba besorolni. Nem tartozott ő sem az antik, sem a klasszikus iskolához: ő Jászai Mari volt. Nem képviselte ő sem a görög, sem a shakespearei tragédia szellemét, Jászai Mari nem reprezentálhatott mást, csakis a saját művészi egyéniségének szellemét, a *monumentalitást*. Ezt a monumentalitást aztán meg tudja tölteni emberi élettel, forró, piros buzdó vérrel, lázasan lüktető szenvedélyekkel. Ha kellett, pokoli átokkal, véres gyilkolással

s öldöklő gyűlölettel, — ha kellett, Isten trónjára emelkedő szeretettel, hősi jószággal, harcos és önfeláldozó szerelemmel.

Egyénisége a tragédiákkal tudott legjobban azonosulni. Soha, életének semmiféle dolgában nem ismerte a megalkuvást, a kiegyezést. Vélte vagy valódi igazságaiért mindig teljes erejével harcolt, és nem birt engedékeny lenni sem a világgal, sem önmagával szemben. Ime, a tragikus összeütközésekre predesztinált lélek tükré!... Csak természetes, hogy testvéreinek ismerte föl azokat a nagy alakokat, kikben sem a szeretet, sem a gyűlölet, sem a bosszúvágy, sem az irgalom, sem a nemzedéket legyilkoló nagyravágyás, sem a magát áldozatul odadobó jószág nem ismeri el az emberi élet és társadalom szükségyszerű korlátait. Az ő monumentálisítása a jóban, rosszban, szenvedélyben, önfeláldozásban emberfölötti alakokkal tudott legjobban azonosulni. Az Antigonékkal és Medeákkal, az Ifigoniákkal és Elektrákkal, a lady Macbethekkel és Konstanzákkal, a Kleopatrákkal és Erzsébet királynékkal, mindazokkal az óriási, gigantikus alakokkal, kiket századok, ezredek távlati fajok, nemzetek, vallások, kulturák rombadőlten át elébünk tudott varázsolni színészi talentumának formáló ereje.

Mi, akik láttuk Jászai Mari fenséges alakját, hallottuk csodálatos, senki máséhoz nem hasonlítható, mélycsengésű hangját, gyönyörködtünk szoborszerű megállásában, plasztikus mozdulataiban, gesztusaiban, arcjátékában, úgy érezzük, hogy nem egy színészasszony tűnt el a színpadról, hanem a végtelenbe mutató távlat, a monumentalitás tűnt el Jászai Mari alakjával együtt.

Lelkes, forró fajszeretetéről minék is beszéljünk? Olyan kaliberű művésznél, mint *Jászai Mari*, ez természetes. Az alkotó ember a faj lölkének inkarnációja. Senki sem érzi át olyan intenzíven a nemzetével való azonosságot, mint az író és a művész.

Jászai Mari pedig mind a kettő volt. Írásai akkor is fennlartanáknévét, ha művészi talentuma halhatatlanná nem tette volna. Írásaiban megint az a titokzatos őserő lángol föl, mely mindig teljesen egyénivé teszi mondanivalóit.

Ha az aktort az általa kreált alakok kikísérhetnék utolsó útjára, akkor a színésznőnek, ki most némán, mozdulatlanul fekszik halottas ágyán, különb kísérete lesz minden Cézároknál. Mert ezeket csak koruk nagy emberei, kiválóságai gyászolhatják, de *Jászai Mari* koporsója mögött, évezredek óta rombadőlt világok halhatatlan alakjai lépkednek. Antigone, Elektra, Ifigenia, Medea intenek búcsút a koporsónak, hogy helyet adjanak Shakespeare hősnőinek, a vérfoltos kezű lady Macbethnek, a búbájos Kleopatrának, az átkozódó Margit királynénak, a bubánatában megőrült Konstanzának és a többinek, Majd ott jön Schiller Stuart Máriaja, Erzsébet királynéja az ő személyében kibékülve. Ott jönnek a magyar történelem nagy alakjai: a Gertrud királynék, a Szilágyi Erzsébetek, a Kanizsay Dorottyák, a Zrinyi Ilonák, kiknek nagy érzelmeit, szenvedélyeit, akarását és megroppanását, áldozatkészségét és mártíromságát, vágyait és lemondását mind, mind ott hordozta a néma, csöndes, fehér halott halhatatlan, nagy, titáni lelkében.

D. L. L.